

การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย

Changing of the Meaning of Pali and Sanskrit Words in Thai Language

รศ.ดร.วิไลศักดิ์ กิ่งคำ, อาจารย์ออดุลย์ คนแรง

Assoc.Prof.Dr.Vilaisak Kingkam, Lecturer Adul konraeng

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาครั้งนี้ คือ เปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ กับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ บทตั้งของคำบาลีสันสกฤตที่มีรูปคำตรงกัน แต่บทนิยามความหมายต่างกันในหนังสือสองเล่มดังกล่าว โดยใช้เกณฑ์การเปลี่ยนแปลงความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่ของพระยาอนุมานราชธน ผลการศึกษาปรากฏว่า การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย มีการเปลี่ยนความหมายทั้งแคบเข้า กว้างออก และย้ายที่ และมีความหมายเปลี่ยนจากรูปธรรมเป็นนามธรรม หรือจากนามธรรมเป็นรูปธรรมอีกด้วย

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงความหมาย, คำบาลีสันสกฤต, ภาษาไทย

Abstract

This study aims at comparing of the meaning of Pali and Sanskrit words in the lexicon of Pali, Thai, English and Sanskrit of His Royal Highness Krommaphra Chandaburinarunath with the Royal Institute Dictionary, B.E. 2542 (1999). The information used for this research consists of the original of Pali and Sanskrit words that have same root but different definition in the mentioned two books using the standard of the changing of narrower meaning, broader meaning and shifted meaning of Phraya Anumanrajathon. It is found that the changing of the meaning of Pali and Sanskrit words in Thai language consists of the changing of narrower meaning, broader meaning and shifted meaning, including the meaning that has been changed from concrete object to abstraction and vice versa.

Keywords: Changing of meaning, Pali and Sanskrit words, Thai language

บทนำ

ภาษาที่เป็นคำพูดและสัญลักษณ์ของภาษา คือ ตัวอักษรแทนคำพูด ย่อมเป็นเครื่องสื่อสารให้ผู้พูดหรือผู้เข้าใจภาษานั้นเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของกันและกันได้ การรวบรวมคำพูดของภาษาไว้ด้วยตัวหนังสือซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของภาษา ไม่ว่าจะอยู่ในรูปอภิธาน ศัพท์านุกรม ปทานุกรม พจนานุกรม หรือ สารานุกรม ย่อมอำนวยความสะดวกแก่ผู้ศึกษาอย่างมหาศาล

หนังสือพจนานุกรมหรือปทานุกรม เป็นหนังสือสำคัญที่ห้องสมุดต้องให้มีเป็นอันดับแรก แม้ในหนังสือสุโขทัยการ ซึ่งเป็นตำราศิลปะการประพันธ์ของภาษาบาลี ก็ได้กล่าวถึงความสำคัญของพจนานุกรมหรือปทานุกรมว่า

โย สหตตถกสโล กสโล นิฆนตฺ-

ฉนโถลงกตีสฺ นิจกตาทิโยโค

โสยํ กวิตตวิกโลปิ กวิสฺ สงขย-

โมคยห วิณฑติ ทิ กิตติมนนุรูป.

ชนใด ฉลาดในศัพทศาสตร์ นิฆนตฺศาสตร์ ฉันทศาสตร์

และอลังการศาสตร์ มีความขยันหมั่นฝึกฝนอยู่เป็นนิตย์

ชนนั้น แม้จะบกพร่องจากคุณเครื่องความเป็นกวีอยู่บ้าง

ก็จะถึงความนับเนื่องในหมู่กวี และประสบเกียรติคุณไม่น้อยเลย (๑)

หนังสือปทานุกรม ๔ ภาษา คือ บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเรียบเรียงไว้เป็นฉบับที่ทรงคุณค่าทางอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง สมตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภไว้ในคำนำของหนังสือปทานุกรมว่า ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเรียบเรียงไว้เป็นหนังสือตำราที่สำเร็จขึ้นด้วยการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง จัดเป็นหนังสือที่มีค่ามากในทางอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์ ซึ่งนักศึกษาจะอาศัยใช้ในการศึกษาภาษาบาลี ศึกษาพระพุทธศาสนา ตลอดจนวิชาการสาขาอื่นๆ อีกได้เป็นอย่างดี

หนังสือปทานุกรมเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชปรารภว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงมีความรู้แตกฉานในภาษาบาลี ควรที่จะได้ทรงเรียบเรียงปทานุกรมภาษาบาลี แปลเป็นไทยขึ้นไว้บ้าง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงได้ทรงเริ่มงานทำปทานุกรมนั้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ ทรงพระอุตสาหะแต่งเติมต่อมาในยามว่างราชการเวลาเย็นและค่ำมิได้ขาด

โดยมีหลวงเทพดรณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช เปรียญ) เป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือ จนสำเร็จในรัชกาลสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่ได้จัดพิมพ์ รอโอกาสอันควรจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของชาติ

ต่อมา เมื่อถึงคราวที่หม่อมหลวงบัว กิติยากร มีชนมายุครบ ๖๐ ทศ ในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงเรียบเรียงไว้นั้นขึ้นพระราชทานด้วยทรงหวังพระราชหฤทัยให้เป็นการเผยแพร่วิทยาการเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าแก่นักศึกษาและแก่การศึกษาของประเทศให้ยั่งยืนสืบไป (๒)

ปทานุกรมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ มีคำตั้งเป็นคำบาลีสันสกฤต เขียนด้วยอักษรไทยและอักษรโรมัน เช่น ขตติยานี (ป.) Khattiyani (Pali) กษัตริยาณี (ส.) Ksatriyani (Sanskrit) และให้ความหมายเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คือ นางกษัตริย์, a kshatriya lady or princess. คำตั้งบาลีสันสกฤตในปทานุกรมนี้ ก็จะไปปรากฏทับซ้อนกัน หรือ คาบเกี่ยวกันกับคำตั้งบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เลือกคำบาลีหรือสันสกฤตคำใดคำหนึ่งเป็นคำตั้ง เช่น คำบาลีสันสกฤตสองคำว่า ขตติยานี กับ กษัตริยาณี จะปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเพียงคำสันสกฤตคำเดียวว่า กษัตริยาณี โดยแปลความเหลือเพียงว่า กษัตริย์ ให้ความหมายว่า กษัตริย์ผู้หญิง เจ้าผู้หญิง สตรี กษัตริย์

หนังสือพจนานุกรม เป็นหนังสือรวบรวมคำที่มีอยู่ในภาษา เมื่อเป็นพจนานุกรมของภาษาใด ก็รวบรวมคำที่มีอยู่ในภาษานั้น หนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นหนังสือรวบรวมคำที่มีอยู่ในภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษาของคนชาติไทย ด้วยเหตุนี้ หนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน จึงเป็นสมบัติของคนไทยทุกคน มิใช่เป็นสมบัติของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ คนไทยทุกคนจึงช่วยกันสร้างสรรค์และช่วยกันใช้สื่อสารเป็นภาษาราชการ เพื่อรักษาไว้ให้บริสุทธิ์เป็นความเจริญของงานด้านวัฒนธรรมไทยสืบไป (๓)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ บอกที่มาของคำภาษาต่างประเทศที่มีใช้ในภาษาไทย ๑๔ ภาษา คือ เขมร (ข.) จีน (จ.) ขวา (ช.) ญวน (ญ) ญี่ปุ่น (ญ) ตะเลง (ต.) เบงกาลี (บ.) ปาลี หรือ บาลี (ป.) ฝรั่งเศส (ฟ) มลายู (ม.) ละติน (ล.) สันสกฤต (ส.) อังกฤษ (อ.) ฮินดี (ฮ.) (๔) คำบาลีสันสกฤตเป็นคำที่มีจำนวนมากที่สุดกว่าภาษาต่างประเทศอื่นๆ ในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เพราะคำบาลีสันสกฤตเป็นภาษาจารึกหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เมื่อรับการ

ถ่ายทอดหลักพุทธธรรมผ่านภาษาบาลีสันสกฤต ภาษาบาลีสันสกฤตจึงเข้ามามีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมไทยอย่างแนบแน่น

คำภาษาต่างประเทศในภาษาไทยที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ มีคำบาลีมากที่สุด ๒๕,๐๐๐ คำ รองลงมา คือ คำภาษาสันสกฤต ๒,๑๒๖ คำ และคำที่เป็นทั้งบาลีทั้งสันสกฤตมี ๑,๒๐๐ คำ รวมทั้งหมด ๕,๘๙๓ คำ (๕) และงานวิทยานิพนธ์เรื่องวัฒนธรรมคำยืมที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ สรุปไว้ว่า มีคำภาษาบาลีมากที่สุด ๒,๑๗๒ คำ (๖)

การนิยามความหมายของคำภาษาบาลีสันสกฤตจำนวนมากในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นการนิยามความหมายโดยราชบัณฑิต โดยส่วนมากก็นิยามตามความหมายเดิมของคำบาลีสันสกฤต ซึ่งมีความหมายคล้อยตามพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต แต่ก็มีคำบาลีสันสกฤตบางคำ ที่ราชบัณฑิตให้คำนิยามความหมายตามบริบทของสังคมไทยที่ใช้ภาษากันอยู่ในสมัยนั้น ดังนั้น จึงแสดงตัวอย่างการนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤตจากพจนานุกรมทั้งสองฉบับนี้ โดยใช้คำย่อดังนี้

ปทน. หมายถึง ปทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤตฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓

พจน. หมายถึง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

การนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤต ในปทน. และ พจน. มีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน ซึ่งเกิดจากวิธีการนิยามความหมายในรูปแบบปัจเจกบุคคลของปทน.และการนิยามความหมายในรูปแบบคณะกรรมการ โดยอาศัยบริบทของสังคมไทย เช่น

โมโห

ปทน. : ความลุ่มหลง ความหลง สยบ ความไม่รู้ เวลา หลง วิสัยญาณภาพ

พจน. : ความหลง ความเขลา ความโง่ โกรธ

กฏุมพี, กระกุ่มพี

ปทน. : ผู้มีทรัพย์

พจน. : ชนชั้นต่ำ, นิยมใช้คู่กับไพร่ เป็นไพร่กระกุ่มพี

วิเคราะห์

ปทน. : ความถ้อยผิดกัน ทะเลาะวิวาทกัน ร่างกาย เนื้อความเครื่องถือเอา กาย การทู่เมียง

พจน. : การทะเลาะ การโต้เถียง ร่างกาย รูปร่าง ตัว การแยกออกเป็นส่วน ใคร่ครวญ แยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อการศึกษาให้ถ่องแท้

สงสาร

ปทน. : สงสาร, วัฏฏะเป็นที่ท่องเที่ยวไป

พจน. : การเวียนว่ายตายเกิด การเวียนตายเวียนเกิด โลก รู้สึกเห็นใจในความเดือดร้อน รู้สึกห่วงใย ด้วยความเมตตากรุณา

เวทนา

ปทน. : ธรรมชาติอันส่วยอารมณ์ ความส่วยคือรู้รสอารมณ์ ความรู้ ความส่วย ความอึดใจ สุขใจ ความเจ็บปวด

พจน. : ความรู้สึก ความรู้สึกทุกขสุข ความเจ็บปวด ทุกข์ทรมาน สังเวชสลดใจ

ภวภาพ

ปทน. : ภพแลภพอันเจริญ ภพน้อยภพใหญ่

พจน. : ความเป็นอยู่และไม่ใช่ความเป็นอยู่ ภพและไม่ใช่ภพ ภพน้อยภพใหญ่

ผลาผล

ปทน. : ผลและผลอันเจริญ ผลเล็กผลใหญ่

พจน. : ลูกไม้ใหญ่น้อย

ตำนาน

ปทน. : ตำนาน ที่ฟัง นิพพาน

พจน. : เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบๆ มา

กบาล, กระบาล

ปทน. : กระเบื้อง กะโหลกศีรชะ ส่วนแห่งวัดอุมีหม้อ เป็นต้น

พจน. : ส่วนกลางของกะโหลกศีรชะ แผ่นกระเบื้อง ลานกลางหมู่บ้าน ภาชนะที่ใส่เครื่องเช่นผี

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงคำบาลีสันสกฤต มีการศึกษาทั้งด้านการเปลี่ยนแปลงรูปคำและการเปลี่ยนแปลงความหมาย เช่น วัฒนธรรมภาษาคำยืมของคำยืมที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ของไทรงาม ประมวลศิลปชัย (๓), การศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำบาลี-สันสกฤตในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ และ พ.ศ. ๒๕๔๒ ของ สุภัฏญาโสภี ใจกล้า (๘), เปรียบเทียบพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวดอักษร ก-ข ของสุชาติ พงษ์พานิช (๙)

ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤต ในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ กับพจนานุกรมฉบับ

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ยังไม่มีการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อทราบความหมายบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถว่า มีความหมายตามรากศัพท์เดิมเป็นอย่างไร และมีความหมายที่เปลี่ยนแปลงหรือคงสภาพเดิมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ มากน้อยเพียงใด เพื่อให้เห็นถึงค่านิยมในการสร้างสรรค์ความหมายใหม่ของคำบาลีสันสกฤตในบริบทของสังคมไทยต่อไป

วัสดุอุปกรณ์และวิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis Research) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑. การรวบรวมข้อมูล

ศึกษาเอกสารแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความหมายของคำ ทั้งตำราวิชาการเอกสาร บทความวิทยานิพนธ์และงานวิจัยเกี่ยวกับความหมายของคำ เช่น อรรถศาสตร์เบื้องต้น, (๑๐) ความรู้เบื้องต้นทางอรรถศาสตร์, (๑๑) การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักขราภิธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์, (๑๒) นิรุกติศาสตร์, (๑๓) การวิเคราะห์ความหมายของคำในสำนวนที่มีความหมายเหมือนกันจากพจนานุกรมฉบับมติชน : การศึกษาเชิงอรรถศาสตร์ (๑๔) Leonard, B. Language. (๑๕) R. C. Childers. Dictionary of the Pali Language. (๑๖)

ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิจัยนำมาจากหนังสือ ๒ เล่ม ได้แก่ พจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ในการทำวิจัยนี้ จะพิจารณาคัดเลือกเฉพาะคำบาลีหรือคำสันสกฤตที่รูปเหมือนกัน แต่มีความหมายแตกต่างกันหรือคำพ้องรูปต่างความหมายทั้งในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ส่วนคำบาลีหรือคำสันสกฤตที่รูปเหมือนกัน และมีความหมายเหมือนกันจะไม่นำมาศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้

ในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ มีบทตั้งแรกเป็นคำบาลี บทตั้งที่สองเป็นคำสันสกฤต ตามด้วยบทนิยามภาษาไทย เช่น บทตั้งแรกเป็นบาลีว่า ขตติ-ยานี บทตั้งที่สองเป็นคำสันสกฤตว่า กษตริยาณี นิยามแรกเป็นภาษาไทยว่า นางกษัตริย์ และนิยามที่สองเป็นภาษาอังกฤษว่า a kshatriya or princess ส่วนในพจนานุกรม

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ บทตั้งแรกเป็นได้ทั้งคำบาลีหรือสันสกฤตอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อบทตั้งแรกเป็นคำบาลี บทนิยามความหมายเป็นภาษาไทยแล้วจะตามด้วยบทตั้งที่สองเป็นคำสันสกฤตเทียบไว้ข้างหลัง เช่น ขณะ [ขณะะ] น. ครู่, ครั่ง, คราว, เวลา, สมัย. (ป.; ส. กษณ). เมื่อบทตั้งแรกเป็นคำสันสกฤต บทนิยามความหมายเป็นภาษาไทยแล้วจะตามด้วยบทตั้งคำสันสกฤตเทียบไว้ข้างหลัง เช่น สกนธ์ [สะกน] น. ชันธ, กอง, ส่วนร่างกาย, ร่างกาย. (ส.; ป. ขนธ). หรือบางทีก็มีเพียงบทตั้งเป็นคำบาลีหรือคำสันสกฤตอย่างใดอย่างหนึ่ง บทนิยามความหมายเป็นภาษาไทย แต่ไม่มีบทตั้งที่เป็นคำบาลีหรือสันสกฤตอยู่เทียบไว้ข้างหลัง เช่น กษัตริ [กะสัตตริ] (กลอน) น. กษัตริย์ผู้หญิง เช่น สมเด็จพระแก้วกษัตริ. (ม. คำหลวง ทานกัณฑ์); เจ้าผู้หญิง เช่น สองกษัตริเจ้าหล้า แก่กว่าแก่ใจกล้า กว่ากล้ากว่าอาย. (ลอ); สตรี เช่น จักเสื่อมสวัสดิ์กษัตริ. (กฤษณา).

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ กับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

ระเบียบวิธีวิจัย

เมื่อผู้วิจัยรวบรวมคำศัพท์ที่อยู่ในเกณฑ์ที่กำหนดได้แล้ว ผู้วิจัยจะนำคำศัพท์ทั้งหมดมาจัดระเบียบ โดยพิจารณาคำศัพท์ทั้งในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ผู้วิจัยพบว่า คำบาลีสันสกฤตมีรูปพ้องกันแต่มีความหมายต่างกันสามลักษณะ ได้แก่ ความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่

ความหมายแคบเข้า คือ การเปลี่ยนแปลงของคำที่กล่าวอ้างอิงถึง เดิมมีจำนวน ประเภทหรือปริมาณของความหมายมาก เมื่อนำคำที่กล่าวอ้างอิงถึงนั้นมาใช้ มีจำนวนหรือประเภทหรือปริมาณของความหมายน้อยลงกว่าเดิม

ความหมายกว้างออก คือ การเปลี่ยนแปลงของคำที่กล่าวอ้างอิงถึง เดิมมีจำนวน ประเภทหรือปริมาณของความหมายน้อย เมื่อนำคำที่อ้างถึงนั้นมาใช้ มีจำนวนหรือประเภทหรือปริมาณของความหมายมากขึ้นกว่าเดิม

ความหมายย่ำที่ คือ การเปลี่ยนแปลงของคำที่กล่าวอ้างอิงถึง เดิมมีความหมายอย่างหนึ่ง เมื่อนำคำที่กล่าวอ้างอิงนั้นมาใช้ กลับมีความหมายเป็นอีกอย่างหนึ่ง (๑๗)

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกกลุ่มหรือหมวดหมู่ตามการเปลี่ยนแปลงของความหมายของบาลีสันสกฤตในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ (ปทน.) และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ (พจน.) ดังนี้

๓.๑ ความหมายแคบเข้า เช่น

กัณฐกะ

ความเดิมในปทน. คือ หนาม, ข้าศึก, ขนชูชัน

ความหมายแคบเข้าในพจน. คือ หนาม

๓.๒ ความหมายกว้างออก เช่น

กษัตริ

ความเดิมในปทน. คือ นางกษัตริย์

ความหมายแคบเข้าในพจน. คือ กษัตริย์ผู้หญิง, เจ้าผู้หญิง, สตรี, ผู้หญิง

๓.๓ ความหมายย่ำที่ เช่น

กุฎุมพี

ความเดิมในปทน. คือ ผู้มีทรัพย์

ความหมายแคบเข้าในพจน. คือ ขนชั้นต่ำ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลกลุ่มความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่เปรียบเทียบได้ทั้งกลุ่มความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย่ำที่ มาวิเคราะห์แยกเป็นกลุ่มย่อยในลักษณะรูปธรรมและนามธรรม

ผลการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย โดยมีความหมายต้นทางจากปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และมีความหมายปลายทางจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรมเป็นการนิยามความหมายตาม Dictionary of the Pali Language by Robert

Caesar Childers. ซึ่งมีบทตั้งเป็นภาษาบาลีอักษรโรมัน ภาษาสันสกฤตอักษรเทวนาครี และมีบทนิยามความหมายเป็นภาษาอังกฤษ บทตั้งบทบาลี บทตั้งสันสกฤตและบทนิยามภาษาอังกฤษในพจนานุกรมบาลีของโรเบิร์ต ซีซาร์ ซิลเดอร์ส (Robert Caesar Childers) นั้น ตรงกันบทตั้งภาษาบาลี บทตั้งภาษาสันสกฤตและบทนิยามภาษาอังกฤษในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ เพียงแต่ในพจนานุกรมได้เพิ่มบทนิยามความหมายภาษาไทยเข้ามา จึงกลายเป็นพจนานุกรมสี่ภาษา คือ บทตั้งเป็นภาษาบาลีสันสกฤต บทนิยามความหมายเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย

ส่วนในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ มีบทตั้งภาษาบาลีสันสกฤตอักษรไทย และมีบทนิยามความเป็นภาษาไทย การนิยามความหมายจึงมีทั้งเหมือนกันและต่างกัน ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะบทนิยามความหมายที่ต่างกัน จากความหมายต้นทางในพจนานุกรมและความหมายปลายทางในพจนานุกรม การเปลี่ยนแปลงความหมายที่ต่างกัน คือ ความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่

ความหมายแคบเข้า

ผู้วิจัยค้นพบมี ๗๒ คำ โดยขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

จากรูปธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

กุสุม

เดิมหมายถึง ดอกไม้, ระดูหญิง

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ดอกไม้

อุตุ

เดิมหมายถึง ฤดู, ระดูของหญิง

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ฤดู

กทลี

เดิมหมายถึง กล้วย, ธง, นางเห็น, ชะมด

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง กล้วย

สบัน

เดิมหมายถึง คำสาบาน, คำแข่ง, สบถ

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง คำสาบาน

เวค

เดิมหมายถึง ความเร็ว, กำลังเครื่องถึง, กำลังเร็ว, กระแสน้ำ, สายน้ำ
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ความเร็ว
จากนามธรรมเป็นนามธรรม เช่น

ภาคย์

เดิมหมายถึง กรรมดี, บุญ, โชคดี, โชคร้าย, กรรมไม่ดี
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง โชค, โชคดี

พิทยา

เดิมหมายถึง ความรู้, วิทยา, รู้แจ้ง, ปรีชา, พระเวท, ศิลปะ, วิชา ๓ หรือวิชา ๘
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ความรู้

กัป

เดิมหมายถึง อายุกัป, อัตรกัป, กระทำ, ราพิง, พิธี, กาล, ข้ออ้าง, ยุค, อุบาย, ข้ออ้าง, ชื่อที่ตั้ง,
กำหนดอายุ อย่างมากของคนในยุคนั้นๆ, โวหารแห่งสมณะ, ส่วนที่ ๘๐ ของมหากัป, ดำริ, จัดแจง,
จัดทำ

ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง อายุของโลกตั้งแต่เมื่อพระพรหมสร้างเสร็จจนถึงเวลา ที่ไฟ
ประลัยกัลป์มาล้างโลก

ฐว

เดิมหมายถึง เทียง, มั่นคง, ยั่งยืน, สะดวก, เนื่องๆ, ทุกเมื่อ, ตรึกตรอง, แน่นนอน
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง เทียง, มั่น
จากรูปธรรมและนามธรรมเป็นนามธรรม

วิธ

เดิมหมายถึง ชนิด, อย่าง, ความถือตัว
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ความถือตัว

การณ

เดิมหมายถึง เหตุ, เค้ามูล, การทำร้าย, การเบียดเบียน
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง เหตุ, เค้ามูล
จากรูปธรรมและนามธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

จักขุ

เดิมหมายถึง นัยน์ตา, พุทธญาณ, สัพพัญญุตญาณ, ปัญญา, ญาณในมรรค ๓ เบื้องต่ำ
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง ตา, ดวงตา

กัมมะ

เดิมหมายถึง นากลัว, ชนอันบุคคลพึงกลัว, दुर्‍याय, หยาบ, แข็ง, กล้า
ความหมายแคบเข้าเหลือเพียง นากลัว

ความหมายกว้างออก

ผู้วิจัยค้นพบมี ๔๗ คำ โดยขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

จากรูปธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

กฐิน

ความหมายเดิม คือ ไม้สะดึง

ความหมายกว้างออกคือ ผ้าพิเศษที่พระพุทเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์ เฉพาะกฐินกาล

กรกฎ

ความหมายเดิม คือ ปู

ความหมายกว้างออกคือ ชื่อกลุ่มดาวรูปปู เรียกว่า ราศีกรกฎ เป็นราศีที่ ๓ ในจักรราศี

บัณฑิตุโรค

ความหมายเดิม คือ โรคผอมเหลือง

ความหมายกว้างออกคือ โรคเพ้อติ

สมร

ความหมายเดิม คือ สงคราม

ความหมายกว้างออกคือ นางงามซึ่งเป็นที่รัก

ดรรชนี

ความหมายเดิม คือ นิ้วชี้

ความหมายกว้างออกคือ จำนวนที่เขียนไว้บนมุมขวาของอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ฐาน เพื่อแสดงการยกกำลังของฐานนั้นตัวเลขอัตราส่วน ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลาบัญชี คำเรียงตามลำดับอักษรที่พิมพ์ไว้ส่วนท้ายของหนังสือเล่ม รวบรวมคำสำคัญๆ ซึ่งมีกล่าวถึงในหนังสือเล่มนั้น โดยบอกเลขหน้า ที่มีคำนั้นๆ ปรากฏอยู่เพื่อสะดวกแก่การค้น

สุจิ

ความหมายเดิม คือ เข็ม

ความหมายกว้างออกคือ เครื่องชี้, รายการ, สารบัญ

กำโบล

ความหมายเดิม คือ แก้ม

ความหมายกว้างออกคือ ลูบ, ลูบคลำ, ลูบไล้

กำโบล ๑ (แบบ) น. กโบล, กระพุงแก้ม, เช่น ปรางเปรียบกำโบลบงกชรัตนรจนา. (สุธน).
(ป., ส. กโบล).

วาณี

ความหมายเดิม คือ ถ้อยคำ

ความหมายกว้างออกคือ เจ้าแม่แห่งวาจา คือ พระศรีสวดี

บิณฑบาต

ความหมายเดิม คือ อาหารที่รับในบาตรของพระภิกษุ

ความหมายกว้างออกคือ กิริยาที่พระภิกษุสามเณรรับของที่เขานำมาใส่บาตร, กิริยาที่พระภิกษุ
สามเณรขอหรือขอร้อง

จากรูปธรรมเป็นนามธรรม เช่น

อังกระ, อังกร

ความหมายเดิม คือ หน่อ

ความหมายกว้างออกคือ เชื้อสาย

จากนามธรรมเป็นนามธรรม เช่น

เปรม

ความหมายเดิม คือ ความรัก

ความหมายกว้างออกคือ สบาย, รื่นเริง, อิ่มใจ, ความพอใจ

จากนามธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

คัมภีร์

ความหมายเดิม คือ ลีก

ความหมายกว้างออกคือ หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนาหรือโหราศาสตร์ เป็นต้น ลักษณะนาม
เรียกหนังสือตำราเหล่านี้

สิทธิ์

ความหมายเดิม คือ สำเร็จแล้ว

ความหมายกว้างออกคือ ฤๅษี

ความหมายย้ายที่

ผู้วิจัยค้นพบมี ๖๘ คำ โดยขอยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

จากรูปธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

กฤษมพี

ความหมายเดิม คือ คนมีทรัพย์

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ ชนชั้นต่ำ

ศิรา

ความหมายเดิม คือ เอ็น, เคียร

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ น้ำ, ลำธาร, คลอง, ท่อ

จลนี

ความหมายเดิม คือ เลียงผา, เนื้อสัตว์

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ ชะนี

เศรณี

ความหมายเดิม คือ หมู่คนมีศิลปอันมีชาติเสมอกัน

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ แถว, แนว, หมวด, หมู่, พวก

นิสาท

ความหมายเดิม คือ เสียงดนตรี, เสียงเหมือนช้างร้อง

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ เวลาตั้งแต่ย่ำค่ำถึงเที่ยงคืน

สมภาร

ความหมายเดิม คือ เครื่องเต็มพร้อม, เครื่องอุดหนุนเครื่องปรุง, อุปกรณ์

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ พระที่เป็นเจ้าอาวาส

จากรูปธรรมเป็นนามธรรม เช่น

ภูต

ความหมายเดิม คือ สัตว์

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ ผี, ซึ่งเกิดแล้ว, ซึ่งเป็นแล้ว

จากนามธรรมเป็นนามธรรม เช่น

วิรุระ

ความหมายเดิม คือ ความพราก, แยกกัน

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ เปลี่ยน, ว่างเหว

อนาถ

ความหมายเดิม คือ ไม่มีที่พึ่ง

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ สงสาร, สังเวช, สลดใจ

อนาทร

ความหมายเดิม คือ ความไม่เอื้อเฟื้อ, दुแคลน, ไม่เห็นแก่กัน, ดูหมิ่น

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ เป็นทุกข์เป็นร้อน, ร้อนอกร้อนใจ

พิกล

ความหมายเดิม คือ ขาดแคลน

ย้ายที่สู่ความหมายคือผิดปรกติ, แปลกไป

พิรุณ

ความหมายเดิม คือ ชุ่นเคื่องแล้ว, โกรธ, ผิด, ยินร้าย

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ ผิดปรกติ, มีอาการน่าสงสัย

พิสมัย

ความหมายเดิม คือ ความอัศจรรย์

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ ความรัก, ความปลื้มใจ, ความชื่นชม, รักใคร่ หลงใหล , ควรม

ยโส

ความหมายเดิม คือ ยศ, เกียรติ

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ เยอหยิ่งเพราะถือตัวว่ามียศ มีปัญญา มีความรู้ มีกำลัง มีทรัพย์

วาสนา

ความหมายเดิม คือ ธรรมชาติเครื่องอบรม, ความแต่ง, ความปรุง, ความอบรม

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ บุญบารมี, กุศลที่ทำให้ได้รับลาภยศ,

วิฤต

ความหมายเดิม คือ ทำหลก, ทำแปลก, ความทำหลก, เปลี่ยนแปลง

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ อยู่ในชั้นล่อแหลมต่ออันตราย, อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

สาธารณ

ความหมายเดิม คือ ทั่วไป, สามัญ

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ ต่ำ, เลว; ชั่วช้า

สามัญ

ความหมายเดิม คือ ทั่วไป, สามัญ

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ เลวทรามต่ำช้า

จากนามธรรมเป็นรูปธรรม เช่น

กบปีย

ความหมายเดิม คือ สำเร็จ, สมควร

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ กบช้า

สาโท

ความหมายเดิม คือ ยินดี

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ น้ำเมาที่ได้จากการหมัก เช่น น้ำขาว อุ กะแช่

อนิจจัง, อนิจจา

ความหมายเดิม คือ ไม่เที่ยง

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ คำที่เปล่งออกมาแสดงความสงสาร สังเวช เป็นต้น.

อธิการ

ความหมายเดิม คือ วิสัยเป็นที่กระทำยิ่ง, อธิการ, คุณอันบุคคลพึงกระทำยิ่ง

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ พระที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่นว่า พระอธิการ,

พระที่ดำรงตำแหน่งพระอุปัชฌาย์หรือ เจ้าคณะตำบล ซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่นว่า

เจ้าอธิการ, ตำแหน่งสูงสุดของผู้บริหารในวิทยาลัย

จากนามธรรมและรูปธรรมเป็นรูปธรรมและนาม

กัลปนา

ความหมายเดิม คือ ดำริ, ราพิง, จัดแจง, ตระเตรียม, เครื่องแต่ง

ย้ายที่สู่ความหมาย คือ เจาะจงให้, ที่ดินหรือสิ่งอื่นเช่นอาคารซึ่งเจ้าของอุทิศผลประโยชน์ให้แก่วัดหรือศาสนา, ส่วนบุญที่ผู้ทำอุทิศให้แก่ผู้ตาย

วิจารณ์และสรุปผล

การนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ มีทั้งการนิยามความหมายที่เหมือนกันและต่างกับการนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ นิยามความหมายที่ต่างกันมีทั้งนิยามความหมายแบบแคบเข้า นิยามความหมายแบบกว้างออก และนิยามความหมายแบบย้ายที่ คำบาลีสันสกฤตที่มีความหมายโดยตรงจะนิยามความหมายตรงกัน ส่วนที่มีความหมายโดยอ้อมในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ จะต่างกันกับความหมายในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เพราะความหมายโดยอ้อมในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นความหมายที่เกิดขึ้นจากบริบทของสังคมไทย จึงเป็นความหมายที่มีใช้อยู่ในสังคมไทยเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พ.ศ. ๒๕๕๓ กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เท่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าผู้สนใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในภาษายังมีประเด็นที่น่าสนใจควรศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

๑. ศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำตระกูลไท ที่มีรูปคำเหมือนแต่มีความหมายต่างกัน ในภาษาไทยถิ่นต่างๆ โดยเก็บคำจากพจนานุกรม เปรียบเทียบความหมายของคำระหว่างภาษาถิ่นไท เพื่อให้เห็นวิวัฒนาการของความหมายของคำภาษาถิ่นไทที่ใช้อยู่ในภูมิภาคที่ต่างกัน

๒. การศึกษาเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับพจนานุกรมบาลีของอาร์.ซี. ซิลเดอส์ (R.C.Childers) ที่สมาคมบาลีปกรณ์ดำเนินการจัดพิมพ์มาก่อน เพื่อเปรียบเทียบการนิยามความหมาย คำบาลีสันสกฤตในภาษาไทยกับการนิยามความหมายคำบาลีสันสกฤตในภาษาอังกฤษ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจาก รศ.ดร.วิไลศักดิ์ กิ่งคำ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ ผศ.ดร.โกวิทย์ พิมพวง ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ อย่างดียิ่ง

บรรณานุกรม

- ไทรงาม ประมวลศิลป์. “วัฒนธรรมคำยืมที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.”
- วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๕.
- เนติมา พัฒนกุล. “การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำในหนังสืออักขราภิธานศัพท์ของหมอบรัดเลย์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.
- พัชรี พลาวงศ์. *ความรู้เบื้องต้นทางอรรถศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- พระธรรมโมลีและคณะ. *สุพธาลังการมัญชรี*. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระยาอนุমানราชธนะ. *นิรุกติศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๒๒.
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. *พจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤตฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ*. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม: โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พูนพงษ์ งามเกษม. *คำยืมในภาษาไทยจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- สุชาติ พงษ์พานิช. “เปรียบเทียบพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔ : หมวดอักษร ก-ข.” *รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๑.
- สุกัญญาโสภี ใจกล้า. “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ และ พ.ศ. ๒๕๔๒”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย: มหาวิทยาลัยนเรศวร*, ๒๕๔๙.

สุริยา รัตนกุล. **อรรถศาสตร์เบื้องต้น**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

อรรถพร ศรีฟุ้ง. “การวิเคราะห์ความหมายของคำในสำนวนที่มีความหมายเหมือนกันจากพจนานุกรม ฉบับมติชน : การศึกษาเชิงอรรถศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**, ๒๕๔๘.

อนุমানราชชน, พระยา. **นิรุกติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๒๒.

Leonard, B. **Language**. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1963.

R. C. Childers. **Dictionary of the Pali Language. Fourth Impression**. London: Kegan Paul, Trench, Trubner co., Ltd, 1909.